

УДК 165.12:304.4

ЗМІНА ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОЗИТИВНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ: ПРАВОВІ ОРІЄНТИРИ

Веклич В.О.

Навчально-науковий Інститут права
імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом

Досліджено загальні питання зміни громадянської свідомості як основної передумови перетворень (передусім у соціальній сфері). При цьому взято до уваги вплив деструктивних явищ соціально-психологічного характеру на розвиток корупції як вагомого чинника, що зумовлює гальмування розвитку суспільства або його стагнацію. Окреслено взаємозв'язок соціального середовища і корупції як динамічного чинника, що залежить від вольового впливу, зумовленого громадською свідомістю. Зокрема, подано рекомендації щодо діяльності, спрямованої на удосконалення громадської свідомості у якості основного чинника зміни соціального середовища. У згаданому контексті розглянуто можливість вжиття заходів щодо попередження зловживань.

Ключові слова: воля, громадянська свідомість, правова діяльність, корупція, право.

*Хочете розставити крапки над «і»?
Не терплять рішучості алеї сліпі.
Дірки у стелі – побачити зірки,
На паралелях ваші прями.
Стежки розгалужень зросли бур'янами,
Не гояться рани у стужі. Калюжі,
В них – зірки. Смерть перепілки –
Простромлене серце і тернова гілка.*

Софія Костицька
(«Смерть поезії») [4, с. 88]

Постановка проблеми. Розвиток України значною мірою потребує зміни ціннісних засад, що зумовлюється як поточною економічною ситуацією, так і об'єктивним політичним середовищем. Фактичний стан соціально-економічних відносин зумовлює об'єктивну потребу в обранні нових світоглядних орієнтирів, що сприяли б у подоланні кризи правосвідомості, а також забезпечили дійсний розвиток України в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спеціальні наукові дослідження проблематики зміни громадянської свідомості в Україні не здійснювалися, але у цій сфері інтерес викликають напрацювання таких вчених, як В. Башук, І. Коваленко, Н. Кузнєцова, Ю. Махінла, Ф. Медвідь, Н. Оніщенко, Н. Щербина й інших. Розглядувана проблематика значною мірою зачіпає суть утвердження громадянського суспільства, що досі викликає значний науковий інтерес.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні соціально-економічні відносини в Україні значною мірою зазнали впливу комплексу кризових явищ, які були викликані не лише економічним спадом після розпаду СРСР, але й об'єктивною невідповідністю ціннісних орієнтирів значної частини громадськості умовам, що склалися.

Формулювання цілей статті. Наукова розробка загальних засад зміни громадянської свідомості у окресленням правової детермінанти у якості чинника дійсних перетворень для подолання деструктивних трендів у соціумі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фактичний стан суспільних відносин значною мірою зумовлюється ціннісними орієнтирами, що інтерполуються на фактичні суспільні відноси-

ни за посередництвом громадської свідомості: «Україна перебуває на передньому краї інформаційних викликів, від часу приєднання до Росії Криму, означеного Верховним головнокомандувачем об'єднаними збройними силами НАТО у якості найзначнішого «інформаційного бліцкригу» в історії» [11, с. 2].

Вагомою проблемою за поточних умов є забезпечення сприйняття громадянами вагомості власної ролі у суспільстві, зокрема І.І. Коваленко зазначає: «громадянська свідомість – це результат усвідомлення існуючих відносин між суспільством, людиною та державою з точки зору демократичних цінностей, ідеалів, прав і свобод, що регламентуються прийнятими у даному суспільстві принципами та нормами» [3, с. 132].

При цьому слід взяти до уваги зневіру, що культивується у суспільстві з метою збереження усталеної корупційної моделі суспільних відносин, зокрема, штамп «якщо прийдуть нові лідери, то вони матимуть ще більшу потребу красти, ніж поточні». У контексті цього доречно згадати, що південнокорейський науковець Чеол Ліу, котрий опрацював проблеми подолання корупції, узагальнив відповідні визначення: «корупція є відхиленням від діяльності, очікуваної від ідеального типу раціонально-правової бюрократії Макса Вебера. Тривалі дебати призвели до висновку, що корупція відноситься до акту, в якому сила публічного врядування використовуються для особистої вигоди і правила гри порушуються. Діапазон тлумачень варіюється у широких межах. Широко визначення включають в себе різні елементи клієнталізму, непотизму, патронажні призначення, фаворитизм, і зловживання владою й посадовим становищем, що зокрема виражається у «зловживанні державною владою» і «моральному розкладанні». Вузькі визначення обмежують корупцію до рівня девіації щодо формальних правил, які регулюють поведінку посадових осіб, зокрема таких як хабарництво (Андвіг і співавтори, 2001)» [10, с. 87].

Ще кілька років тому колишній міністр В. Захарченко констатував, «що без політико-ідеологічних концепцій подолати корупцію буде вкрай важко, тому необхідним є шлях протидії корупції в напрямі зламу суспільної свідомості, встанов-

лення персональної громадянської відповідальності всіх рівнів службовців, що ще раз засвідчує прогресивність культурологічної концепції протидії корупції» [2, с. 8]. Але дієвих заходів у цьому напрямку вжито не було. Корупція є динамічним чинником і пов'язана з регулюванням потоку ресурсів у країні, а також їх перерозподілом на різних рівнях. Разом з тим це явище зумовлює нераціональне їх використання. У випадку з Україною сама корупційна система набула одіозного вигляду, коли через ураження громадської свідомості у зв'язку з розвитком неправових фіктивних орієнтирів, корупцією було охоплено значні прошарки суспільства. Цим самим було зумовлено значні й тривалі кризові явища економічного характеру.

Зміна громадянської свідомості передусім необхідна для втілення громадянського суспільства у якості елементу соціально-правової і політичної дійсності України. В. Башук зазначає: «громадянське суспільство – це стійка система соціальних відносин та громадських інтересів, які реалізують організації, що виникає на тому чи іншому історично зумовленому етапі розвитку соціуму та інкорпорованих у ньому індивідів. Громадянське суспільство являє собою систему обмежень всевладдя держави і взаємодіє з правом» [1, с. 146]. Н. Щербіною у наведеному контексті було наголошено: «громадянське суспільство потребує формування громадянської свідомості на основі європейських цивілізаційних засад, ідеологічної багатоманітності та демократичних принципів її формування та функціонування. З цією метою вкрай важливо реалізувати ряд базових демократичних принципів: – популяризація та прищеплення національної та соціальної толерантності; – утвердження реальної свободи слова, пересування, світоглядного й політичного вибору; – подолання старих авторитарно-патріархальних психологічних стереотипів масової свідомості та «нових», набутих вже новітнього часу (ніби нормальне, комфортне і безпечне життя можливе де завгодно, тільки «не у нас»); – створення передумов та відповідного образу української держави, як єдиного дому для всіх, хто в ній мешкає, як відкритої для контактів та культурно привабливої у світі» [9, с. 327].

Слід узяти до уваги взаємозумовлення кризових явищ деструктивного характеру, що виражається у економічному середовищі (яке безпідставно згідно з марксистською «теорією» розглядалося у якості основоположного), у громадянській свідомості, а також у «праві» як регуляторі суспільних відносин за посередництвом законодавства (останнє може бути також неправовим). Усі ці явища інтерполюються через фактичні умови (відносини), за яких існує індивід, суспільство, держава, країна, а також ноосферне середовище загалом.

Загалом, здійснення перетворень у сучасній українській державі значною мірою викликає потребу у фахівцях, котрі не були б залученими до роботи за умов пострадянської системи й котрі мають протилежну ціннісну орієнтацію.

Разом з тим слід підкреслити, що деструктивні процеси корупційного характеру в державному апараті у подальшому матимуть своїм наслідком остаточну втрату державності Укра-

їни, оскільки завдяки корупційним процесам (корупційним діям у поєднанні з наслідками, до яких вони можуть призводити прямо та опосередковано) у подальшому стратегічними супротивниками України на міжнародній арені з необхідністю буде посилено існуючі кризові явища. Тобто, на фоні розгортання військових дій і необхідності витрат на озброєння і ведення бойових дій, а також незадовільного економічного становища значної частини населення, надалі проблеми, що викликатимуться через фактичні корупційні процеси зумовлюватимуть посилення невдоволеності громадян діяльністю уряду і функціонуванням державного механізму в цілому. Це з необхідністю матиме своїм наслідком черговий соціальний вибух. Але за умов фактичного ведення бойових дій дозволить здобути стратегічним супротивникам України перемогу.

Беручи до уваги пострадянську тенденцію щодо надання пріоритетного характеру самій державі або ж державним установам у суспільному і громадському житті, слід вказати на цілковиту неспроможність цієї концепції з умов демократичного суспільства, оскільки саме чиновники (посадові особи) є зацікавленою стороною при отриманні хабарів (на прикладі суддів). Разом з тим виникає одіозна ситуація з розкриттям корупційних правопорушень саме представниками «правоохоронних» органів державної влади України при збереженні незадовільного стану щодо боротьби з цим явищем у цілому.

До деструктивних явищ соціально-психологічного характеру в розглядуваному контексті доречно віднести такі:

1. Загальний занепад моральних цінностей у сприйнятті суспільстві.

2. Заміна актуальних ціннісних орієнтирів на їхні фіктивні аналоги («видимість ціннісних орієнтирів»).

3. Відсутність належного розуміння чи усвідомлення деструктивних наслідків сприйняття індивідами фіктивних ціннісних орієнтирів.

4. Діяльність, що викликана деструктивними псевдоціннісними орієнтаціями індивідів.

5. Фактичні деструктивні наслідки згаданої діяльності на індивідуальному рівні (прямо або опосередковано) для самих індивідів.

6. Загальні корозійні процеси щодо державного управління, правового регулювання суспільними відносинами, а також стану країни у різних сферах в цілому (беручи до уваги саме середовище перебування фізичних осіб).

7. Знищення (самознищення) державності (у деяких випадках – цивілізації) через послаблення можливостей для спротиву внутрішнім або зовнішнім деструктивним чинникам у цілому (може виражатися як на індивідуальному, так і на вищих рівнях – через сутнісні взаємозв'язки).

Н. Оніщенко і Н. Кузнєцова наводять такі міркування: «проблеми взаєморозвитку вітчизняних владних структур із суб'єктами та інститутами громадянського суспільства є такими серйозними, що в національній суспільній свідомості почали формуватися полярні, досить стійкі уявлення про те, що в Україні «закордонні» демократичні інституції взагалі не потрібні, крім шкоди вони нічого не принесли, такі ідеї треба визнати некоректними з огляду на практику; або: національний, по-

літико-правовий розвиток має бути точною копією, віддзеркаленням західних взірців без усілякої корекції на національну самобутність» [6, с. 31]. Тож, громадянська свідомість у підсумку має відобразитися і у адекватному сприйнятті правосвідомості громадянами. Адже саме через право у мають відобразитися ціннісні орієнтири громадян. Останні інтерполюються через мислення, метод поведінки й світогляд, адже, як зазначає В. Савенко: «високий рівень впливу закону на свідомість і світоглядну картину світу людини можливо забезпечити лише в межах правової держави з демократичними цінностями» [7, с. 245].

Верховенство права виступає у якості одного з вагомих елементів щодо впливу на формування громадянської свідомості, але разом з тим воно є похідним від останньої: «реалізація дії принципу верховенства права з-поміж іншого передбачає забезпечення розвитку законодавчої діяльності у напрямі закріплення суверенітету народу, пріоритету людини перед державою, створення умов для відповідальності держави перед людиною» [5, с. 145].

Необхідним є і окреслення зв'язку між громадянською свідомістю й індивідуальною гідністю самих індивідів. При цьому Я. Фатєєв зробив наступне узагальнення: «доктринальні підходи до інтерпретації категорії гідності людини можуть бути позначені як: – «суб'єктивістський» Це внутрішня самооцінка власних якостей, здібностей, світогляду, свого суспільного значення і є, на думку М. Малєїна, гідністю. Схожої точки зору дотримується Ю. Скуратов. В. Здравосміслов під гідністю розуміє поважання високих моральних якостей в самому собі; – «об'єктивістсько-соціальний» Цю категорію М. Коржанський визначає, як гідність особи як право на громадську повагу, що ґрунтується на визнанні суспільством громадської цінності цієї особи. Він розглядає гідність як публічну цінність особи; – «суб'єктивістсько-соціальний» Так, С. Братусь, О. Красавчиков поняття гідності визначали як відображення в свідомості громадянина його оцінки суспільством, тобто самооцінку особою її суспільної оцінки» [8, с. 20]. Тож, теоретичні розробки мають спрямовуватися і на урахування об'єктивних ціннісних орієнтирів, що зумовлюють стабілізацію суспільних відносин (передусім),

а також створюють передумови для соціального розвитку (як наслідку) у широкому розумінні.

У засадах права має бути виражено саме ціннісні орієнтири стосовно гідності й правосвідомості, що зумовлюють прийняття або неприйняття тих чи інших законодавчих норм (відповідних рішень) і мають регулювати суспільні відносини, зумовлюючи суб'єктивний і об'єктивний вплив не лише на останні, але й на громадян, котрі їх сприймають. Задля окреслення цих ціннісних орієнтирів слід розглянути інший приклад, який у значній кількості випадків є супровідним явищем при згаданих деструктивних процесах – корупцію.

У нашому випадку слід взяти до уваги, що відповідна «поведінка» може виражатися у діях або бездіяльності різних осіб на різних рівнях згідно з фактичними умовами виконання їх повноважень. Але разом з тим вагомим є суб'єктивне вираження корупції при наявності фіктивних («неправових») ціннісних орієнтирів, що зумовлює видимість для фізичної особи діяльності, зорієнтованої на реалізацію її приватних інтересів. Але слід зауважити, що у такому разі у широкій перспективі згаданою особою не враховуються довгострокові або стратегічні наслідки її діянь, що у підсумку призводять до погіршення середовища її існування, а також відображаються на самих умовах життя її особисто або ж її нащадків (приклад: катастрофічні зміни клімату).

Висновки з даного дослідження і перспективи. Розвиток сучасних суспільних відносин вимагає активної протидії деструктивним тенденціям у соціальному житті країни, що у свою чергу не може здійснюватися виключно самою державою. Тож, загальною є потреба щодо актуалізації громадянського суспільства як впливового чинника перетворень у державному житті. Останнє ж зумовлює необхідність у змінах самого сприйняття громадянами власної ролі у суспільстві й реальних можливостей, які в них є. Розвиток у цій сфері вимагає як вжиття спеціальних заходів з боку держави, так і самих громадян з тим аби утвердити панування правосвідомості й позитивної соціальної активності громадян, а у підсумку забезпечити збереження держави і країни. Це вимагає подальших досліджень з урахуванням динаміки суспільних відносин.

Список літератури:

1. Башук В.В. Філософсько-правовий дискурс громадянського суспільства як основи формування держави соціально-демократичної орієнтації [Текст] / В.В. Башук // Молодий вчений. – 2017. – № 2. – С. 145-148.
2. Захарченко В.Ю. Удосконалення законодавства у сфері протидії корупції в Україні / В.Ю. Захарченко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 1. – С. 3-10.
3. Коваленко І.І. Про деякі теоретичні аспекти дослідження громадянської культури / І.І. Коваленко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – № 5. – С. 131-136.
4. Костицька С. Лабиринти метаморфоз: поезії / Софія Костицька. – Обране і нове. – Дрогобич: Коло, 2016. – 256 с.
5. Медвідь Ф.М. Вплив правової культури на утвердження в Україні верховенства права / Ф.М. Медвідь // Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства: збірник IV міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 7 жовтня 2016 р.). – К.: МАУП, 2016. – С. 141-146.
6. Оніщенко Н. Громадянське суспільство і виклики часу: від теорії до практичних дій / Наталя Оніщенко, Наталя Кузнецова // Віче. – 2014. – № 7. – С. 30-33.
7. Савенко В. Імплементация закону у правосвідомість громадянина / Віктор Савенко // Публічне право. – 2016. – № 3. – С. 241-246.
8. Фатєєв Я.В. Інститути моральної (немайнової) шкоди в законодавстві України [Текст] / Я.В. Фатєєв // «Актуальні питання публічного та приватного права в контексті реформування законодавства» (м. Острогож, 07-08 квітня 2017 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 20-22.

9. Щербина Н.Ф. Політико-ідеологічний плюралізм в сучасній Україні: теоретичні й практичні аспекти / Н.Ф. Щербина, Ю.Б. Махінла // Молодий вчений. – 2016. – № 4. – С. 327-332.
10. Liu C. Public Corruption: Causes, consequences and cures / Cheol Liu // The Routledge Handbook of Global Public Policy and Administration ed. by Thomas R. Klassen, Denita Cepiku and T.J. Lah. – London, New York: «Routledge, Taylor & Francis Group», 2017. – P. 87-96.
11. Pesenti M. How to Stop Disinformation: Lessons from Ukraine for the Wider World / Marina Pesenti, Peter Pomerantsev. – London: Legatum Institute, 2016. – 26 p.

Веклич В.А.

Учебно-научный институт права
имени князя Владимира Великого
Межрегиональной Академии управления персоналом

**ИЗМЕНЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ КАК ПРЕДПОСЫЛКА
ПОЗИТИВНЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ: ПРАВОВЫЕ ОРИЕНТИРЫ****Аннотация**

Исследованы общие вопросы изменения общественного сознания как основной предпосылки социальных преобразований. При этом принято во внимание влияние деструктивных явлений социально-психологического характера на развитие коррупции как весомого фактора, что приводит к торможению развития общества или его стагнации. Определена взаимосвязь между социальной средой и коррупцией в качестве динамического фактора, который зависит от волевого воздействия, обусловленного общественным сознанием. В статье также даны рекомендации по деятельности, направленной на совершенствование общественного сознания в качестве основного фактора изменения социальной среды. Рассмотрена возможность принятия мер по предупреждению злоупотреблений в очерченной сфере.

Ключевые слова: воля, общественное сознание, коррупция, право, правовая деятельность.

Veklych V.O.

Prince Volodymyr the Great Educational
and Scientific Institute of Law
Interregional Academy of Personnel Management

**CHANGES IN PUBLIC CONSCIOUSNESS AS THE PRECONDITION
OF POSITIVE TRANSFORMATION: LEGAL GUIDELINES****Summary**

There were studied some general issues of civil consciousness changes as the basic prerequisites of social reforms. The author have taken into account an impact of destructive social and psychological development phenomena trends' on corruption as an important factor that leads to inhibition of economic development or stagnation. Also there was outlined the relationship between socioeconomic environment and corruption as a dynamic factor that depends on forceful impact caused by public consciousness. Thus, as well there were provided some guidelines on activities that are aimed to improve public awareness as the key driver of social environment. The author considered taking some measures aiming to prevent abuses in the outlined area.

Keywords: corruption, law, legal activities, public awareness, will.